

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ
ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

Під загальною редакцією доктора економічних наук
Професора О.В. Булатової

Маріуполь
2017

УДК 339.94(477)

ББК 65.59(4 Укр)

Науковий редактор: доктор економічних наук, професор, перший проректор Маріупольського державного університету, МОН України
Олена Валеріївна Булатова

Рецензенти:

Куриляк В.С., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету;

Тараненко І.В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного маркетингу Університету імені Альфреда Нобеля;

Чернега О.Б., доктор економічних наук, професор, Ректор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського завідувач кафедри міжнародної економіки та туризму.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол №7 від 27.12.2017)*

Розвиток організаційно-економічних моделей міжрегіонального співробітництва в умовах поглиблення європейської інтеграції: колективна монографія / під загальною редакцією О.В. Булатової; відповід. ред. О.А. Беззубченко. – Маріуполь, 2017. – 226 с.

У монографії проведено комплексне дослідження основних тенденцій розвитку міжрегіонального співробітництва. У пошуках організаційно-економічних міжрегіонального співробітництва акцентовано увагу на теоретико-методологічній концептуалізації регіонального та міжрегіонального співробітництва. Значна увага приділена аналізу сучасних методичних підходів щодо оцінки міжрегіонального співробітництва, проаналізовано сучасну організаційно-економічну модель міжрегіонального співробітництва за участю України в умовах поглиблення європейської інтеграції та глобальних трансформацій.

Для науковців, державних службовців, економістів, викладачів, здобувачів вищої освіти, працівників органів виконавчої влади, всіх тих хто зацікавлений у вирішенні сучасних проблем регіонального розвитку.

УДК 339.94(477)

ББК 65.59(4 Укр)

© Колектив авторів, 2017

© МДУ, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	7
1.1. Міжнародні регіони та глобальний регіоналізм.....	7
1.2. Теоретико-методологічне підґрунтя розвитку європейського регіоналізму.....	29
1.3. Особливості розвитку регіоналізму у чорноморському регіоні....	46
<i>Список використаних джерел до розділу 1</i>	<i>52</i>
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	60
2.1. Сучасні проблеми формування регіональних диспропорцій в умовах глобальних трансформацій.....	60
2.2. Методичні підходи до оцінки співробітництва регіонів.....	83
2.3. Інструментарій моделювання процесів міжрегіональної інтеграції.....	99
2.4. Організаційно-економічна модель міжрегіонального співробітництва.....	110
<i>Список використаних джерел до розділу 2</i>	<i>116</i>
РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	122
3.1. Теоретичні аспекти дослідження фінансової складової розвитку міжрегіонального співробітництва.....	122
3.2. Фінансові механізми міжрегіональної інтеграційної взаємодії.....	125
3.3. Регіональні валютні зони як форма прояву процесів регіональної інтеграції	130
<i>Список використаних джерел до розділу 3</i>	<i>143</i>
РОЗДІЛ 4. РЕГІОНИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ РОЦЕСАХ	145
4.1. Територіальні відмінності регіонів України як об'єкт державної політики.....	145
4.2. Фінансова складова стратегії співробітництва регіонів України в умовах європейської інтеграції.....	160
4.3. Перспективи розвитку торгово-економічних зав'язків України з країнами ЄС.....	173

4.4. Механізм розвитку транскордонного співробітництва на східних кордонах України.....	182
<i>Список використаних джерел до розділу 4.....</i>	<i>190</i>

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ	194
5.1. Інституційні засади реалізації міжрегіонального співробітництва.....	194
5.2. Інноваційна складова міжрегіонального співробітництва.....	204
5.3. Міграційні процеси в умовах поглиблення міжрегіональної співпраці.....	213
<i>Список використаних джерел до розділу 5.....</i>	<i>224</i>

Беручи до уваги принципи субсидіарності та адиціоналізму, а також вимоги щодо високого рівня незалежності (у тому числі фінансової) місцевих органів влади, визначено, що більше уваги має приділятися питанням забезпечення фінансової спроможності місцевих влад здійснювати реалізацію проектів регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва. У процесі дослідження виявлено наступні проблеми фінансового забезпечення регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва на місцевому рівні: недостатня кількість установ фінансової інфраструктури, які могли б здійснювати ресурсне забезпечення міжрегіональних проектів; недостатній рівень розвитку ринку муніципальних цінних паперів; нерозвиненість практики надання пільгових банківських кредитів для реалізації найбільш важливих для регіону проектів; значні диспропорції у розподілі елементів фінансово-кредитної інфраструктури у регіональному розрізі.

Враховуючи вищезазначені проблеми, основними напрямками удосконалення фінансової складової державних програм та стратегій міжрегіонального співробітництва мають стати: вирівнювання диспропорцій у розподілі фінансово-кредитних установ за регіонами, розширення регіональної мережі філій фінансово-кредитних установ; розвиток регіональної фінансової інфраструктури за рахунок створення спеціалізованих фінансових установ – комунальних або муніципальних банків; розвиток ринку муніципальних цінних паперів, розвиток механізму державних гарантій місцевого боргу; розвиток пільгового банківського кредитування проектів міжрегіонального співробітництва; унормування практики створення регіональних банківських консорціумів.

4.3. Перспективи розвитку торгово-економічних зав'язків України з країнами ЄС

Вирішення стратегічного завдання набуття ефективного партнерства України з країнами ЄС потребує пошуку джерел підвищення зростання національної економіки. Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою такого стратегічного партнерства, ефективним засобом на шляху європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів. Розширення міжрегіонального співробітництва можливе за допомогою численних заходів, зокрема: розширення виробничої кооперації підприємств різних регіонів; розробки спільних інвестиційних проектів; спільних дій в фінансовій, консалтинговій, маркетинговій діяльності; систематичного обміну інформацією про потреби суб'єктів господарювання в інвестиціях; створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів; проведення наукових досліджень і соціологічних опитувань із зазначеної

проблематики, проведення конференцій, семінарів, зустрічей, круглих столів та інших організаційних заходів для прийняття узгоджених рішень[1]. Інтенсивність міжрегіональних зав'язків, сьогодні ще має слабку форму прояву, що вимагає пошук варіацій для їх реалізації. Однією з найбільш поширених форм міжрегіональної співпраці залишаються зовнішньоторговельні відносини, які в свою чергу мають значний вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Отже, важливим аспектом міжрегіонального співробітництва є оцінка перспектив розвитку міжрегіональних торгово-економічних зав'язків з позиції конкурентних товарів регіону. Вирішення цього завдання викликає необхідність отримання кількісних оцінок впливу економічного розвитку держави на масштаби та інтенсивність міжрегіональних зав'язків України з країнами ЄС. Та виявлення найбільш привабливих з точки зору існуючих та потенціальних економічних зав'язків України з країнами ЄС для обґрунтування заходів з удосконалення форм співробітництва в розрізі конкретних товарних груп.

Використання методів кореляційно-регресійного аналізу дозволяє оцінити залежність результуючого показника економіки країни від параметрів міжрегіональних зав'язків [3].

Для аналізу використано структуру експорту України і визначено групи товарів з найбільшими обсягами поставок за межі країни, для виявлення залежності від міжрегіональних ринків країн Європейського Союзу (рис. 4.7.).

Рис. 4.7. Товарна структура експорту товарів України за 2015 рік,

тис. дол. [2]

Найвагоміші обсяги експорту товарів у 2015 р. склали недорогоцінні метали та вироби з них 25% або 9 471 млн дол., продукти рослинного походження 21% або 7 971 млн. дол., машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 10%, мінеральні продукти 8%.

В якості залежної змінної може бути обраним обсяг виробництва товару в Україні, а в якості незалежних змінних – показники експорту та імпорту товарів між Україною та ЄС.

Виробництво товарів в Україні можна визначити, враховуючи їх потребу: на внутрішньорегіональному ринку (споживання в межах країни), за межами регіону (експорт товарів з України до ЄС та загальний експорт), а також ввезення аналогічних товарів з інших регіонів (імпорт товарів з ЄС до України та загальний імпорт), може бути відображене в наступній моделі:

$$Y = a \cdot Mexp + b \cdot Mimp + d \cdot Exp + C \quad (4.2.),$$

де Y – обсяг виробництва товару, $Mexp$ – міжрегіональний експорт з України до ЄС, $Mimp$ – міжрегіональний імпорт з ЄС до України, Exp – загальний експорт України до країн світу, a, b, d – коефіцієнти регресії, які показують, на скільки одиниць у середньому змінюється результативна ознака за умов збільшення відповідної факторної ознаки, C – константа, яка відображає вплив неврахованих факторів у моделі (споживання товару межах регіону, виготовленого на території України, а також загальний імпорт в Україну з країн світу).

Оцінка моделі, крім виявлених кількісних залежностей між показниками випуску товарів та міжрегіональним співробітництвом, дозволяє визначити напрямок використання продукції міжрегіонального імпорту – проміжне споживання, кінцеве споживання, подальший експорт. Так, статистична незначимість показника міжрегіонального імпорту для формування обсягу випуску відповідної продукції в моделі свідчатиме про використання товарів для кінцевого споживання в регіоні або відправлення їх на експорт. Наявність від'ємного зв'язку між обсягом випуску та міжрегіональним імпортом вказуватиме на взаємозаміщуваність імпортованої та виготовленої в регіоні продукції, і визначати міжрегіональний імпорт в якості конкурентного для внутрішньорегіонального виробництва.

Для оцінки ефективності міжрегіонального співробітництва України та ЄС проаналізовано товарну структуру міжрегіонального експорту за період 2005-2015 рр. і виділено основні групи товарів: промислові товари – 29,8% експортованих товарів у 2015 р., харчові продукти – 17,8%, сировина та матеріали – 16,9%, машини і транспортне обладнання – 14,7%. Таким чином ефективність та перспективи розвитку міжрегіональної

співпраці між Україною та ЄС доцільно розглянути за виділеними групами товарів, використовуючи кореляційно-регресійний аналіз (табл. 3.9.)

Таблиця 4.9.

Залежність випуску товарів України від факторів міжрегіонального співробітництва з країнами ЄС в 2005-2015 рр.

Y	a (t-Statistic)		b (t-Statistic)		d (t-Statistic)		C (t-Statistic)	
Харчові продукти	-0,003	(-6,193)	-0,002	(-2,038)	0,001	(5,162)	3 910	(10,409)
Сировина та матеріали	0,012	(3,475)	0,019	(1,475)	-0,005	(-4,033)	-8 876	(-4,109)
Промислові товари	-0,002	(-5,648)	0,001	(-0,080)	0,001	(6,148)	-699	(-0,687)
Машини і транспортне обладнання	-0,003	(-8,660)	0,001	(6,741)	0,001	(5,428)	4 704	(11,988)

Отримані результати свідчать про неефективність впливу експорту та імпорту харчових продуктів з точки зору зростання виробничого потенціалу цієї галузі. Також обсяги виробництва в цій галузі практично не залежать від загального експорту країни, вони обумовлені переважно внутрішнім споживанням. Аналогічна ситуація спостерігається і в галузях, що виробляють промислові товари, машини та транспортне обладнання. Позитивний вплив на зростання обсягів виробництва здійснює тільки внутрішньо регіональний експорт та імпорт в галузі сировина та матеріали.

Таким чином, для поглиблення міжрегіонального співробітництва з країнами ЄС в цих галузях, потрібно підвищувати рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється або шукати нові форми шляхи.

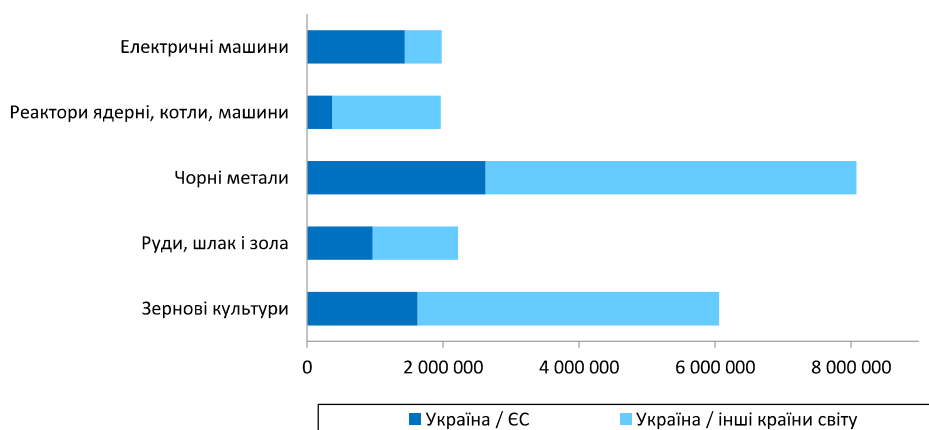
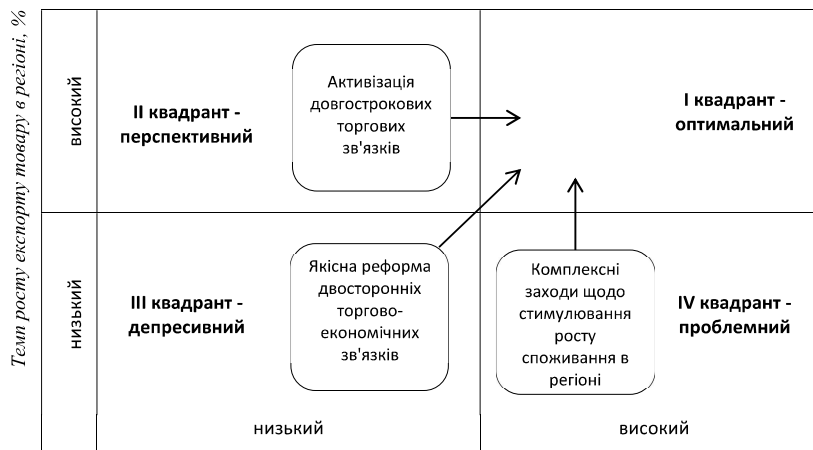

Рис. 4.8. Обсяги експорту ключових товарів України за 2015 рік, тис. дол.

Примітка: складено автором на основі джерела [4]

Важливим завданням при аналізі міжрегіональних торгівельно-економічних зв'язків є оцінка перспектив їх розвитку. Для цього визначена структура експорту ключових товарів з України до країн ЄС. Найбільш орієнтованими на ринки країн ЄС виявилися наступні групи товарів: зернові культури, електричні машини; чорні метали; руди, шлак і зола; ядерні реактори, котли, машини. (рис. 4.7.).

Для визначення перспектив зростання обсягів міжрегіональної торгівлі доцільно використовувати матриці перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва, які побудовані на базі методології портфельного аналізу [4] (рис. 4.9.).

Коефіцієнт парної кореляції міжрегіональної торгівлі

Рис. 4.9. Загальний вид матриці перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва

В якості параметрів матриці обрано наступні показники:

- коефіцієнт парної кореляції міжрегіонального експорту та імпорту товарів (значення коефіцієнта знаходиться в діапазоні $[-1; 1]$);
- темп росту експорту товару в регіоні (значення даного показника знаходиться в діапазоні $[0; +\infty]$);
- частка обсягу міжрегіонального експорту товару в загальному експорті регіону.

Оптимальним вважається наступне розподілення регіонів-споживачів по квадрантам матриці, за якого найбільша їх частина знаходитиметься у першому квадранті, менша – другий і четвертий. Характеристика регіонів у квадрантах матриці наведена у табл. 4.10.

Таблиця 3.10.

Характеристика регіонів у квадрантах матриці

Квадрант	Характеристика регіонів
I - оптимальний	Зростання споживання продукції регіону, що розглядається, збіг циклів попиту та пропозиції досліджуваного товару
II - перспективний	Зростання споживання продукції регіону, що розглядається, незначний збіг циклів попиту та пропозиції досліджуваного товару
III - депресивний	Скорочення споживання продукції регіону, що розглядається, незначний збіг циклів попиту та пропозиції з регіоном-постачальником
IV - проблемний	Високий рівень збігу циклів коливання попиту та пропозиції досліджуваного товару на регіональному ринку, зниження споживання продукції регіону, що аналізується

Перспективи розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС визначені для товарів, які складають основу спеціалізації України, і можна проаналізувати за більш детальною класифікацією, виділивши ключові позиції.

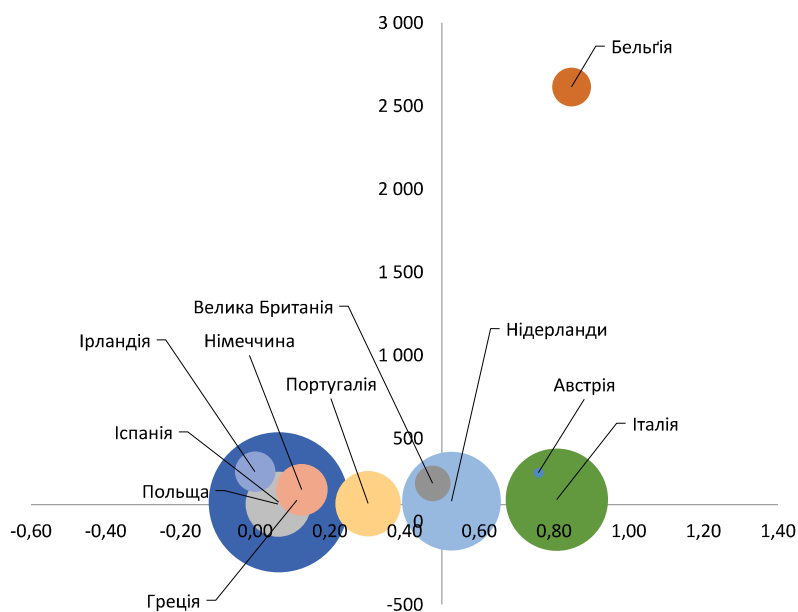

Рис. 4.10. Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «зернові культури» в 2011-2015 рр.

Оптимальними з точки зору торгово-економічних зв'язків є Бельгія, Італія, Австрія, Нідерланди, на їх ринки відправляється або вагома частка групи товарів «зернові культури» або спостерігаються темпи росту експорту товарів цієї групи (рис 4.10). Перспективними виявилися ринки таких країн ЄС, як Великобританія, Португалія, Іспанія, Німеччина, Польща, Ірландія. Також виявилось, що жодна з країн не вважається ні депресивним ні проблемним регіоном.

Що стосується групи товарів «чорні метали» (рис 4.11), то основні країни куди здійснюються експортні поставки – це Італія, Польща та Болгарія, причому, жодна з країн не розташована в зоні оптимального регіону. Це вимагає вживання комплексних заходів, щодо стимулювання обсягів споживання продукції в цих країнах, підвищення рівня її конкурентоспроможності або переорієнтації на інші країни.

Оптимальними є Великобританія та Данія, перспективними – Іспанія та Угорщина. Торговельно-економічні зв'язки з іншими країнами можна охарактеризувати як проблемні та депресивні, що вимагає активних дій у вирішенні питань в цьому напрямку.

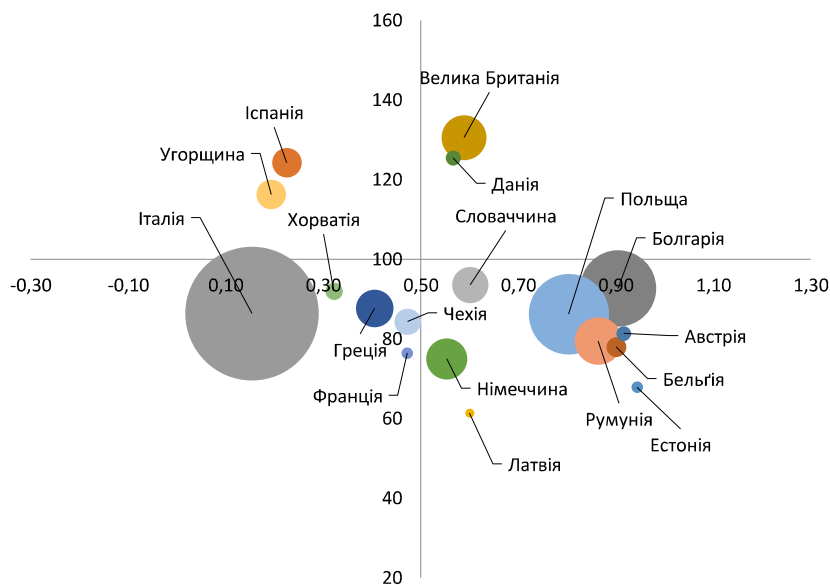

Рис. 4.11. Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «чорні метали» у 2011-2015 рр.

Виробництво металопрокату в Україні може скоротитися. На непідконтрольних Україні територіях зупинилися заводи, також у виробників виникли проблеми з поставками коксу з НКТ. Зменшення виробництва сталі у 2017 році, спричинить зниження й обсягів експорту на світові ринки. За результатами отриманими на початок року, Україна поступилася своїми позиціями Італії і посіла одинадцятку сходінку у рейтингу світових виробників металургійної продукції.

Сьогодні українські виробники металургійної продукції опинилися в скрутному становищі, не тільки через політичну та економічну кризу в країні, а й через проблеми пов'язані зі світовою кризою, а саме: надвиробництво чорних металів, падіння попиту на продукцію низької якості, посиленням конкуренції й появою нових конкурентів на світових ринках, таких як Китай, Індія й Південна Корея. Проте основною проблемою є необхідність технічного й технологічного переоснащення виробництва, зниження надмірної енергоємності виробництва, поліпшення якості продукції та диверсифікація асортименту (освоєння випуску нових видів сталі й прокату).

Для виходу українських металургійних підприємств з кризового становища, вважається необхідним: оптимізація собівартості продукції за рахунок зниження енергоємності, що неможливо без модернізації засобів виробництва на основі використання інноваційних технологій, вирішення екологічних питань, реконструкція наявних потужностей, диверсифікація асортименту і поліпшення якості продукції, розвиток інфраструктури внутрішнього ринку металопродукції, поглиблення участі українських металургійних підприємств у міжнародній торговельній діяльності (зокрема розширення присутності на європейських ринках), подолання проблем у відносинах з суміжними галузями щодо тарифів на вантажні перевезки, забезпеченням виробників металобрухтом, фінансуванням інноваційних проектів.

Матриця перспектив розвитку для групи товарів «електричні машини» зображена на рис. 4.12. Основними країнами куди здійснюється збут товарів даної галузі є Угорщина, Польща, Німеччина та Чехія. Причому тільки Чехія та Польща є оптимальними ринками збуту. Угорщина та Німеччина є проблемним та депресивним регіонами відповідно. Ринок Болгарії вважається єдиним перспективним для товарів цієї групи.

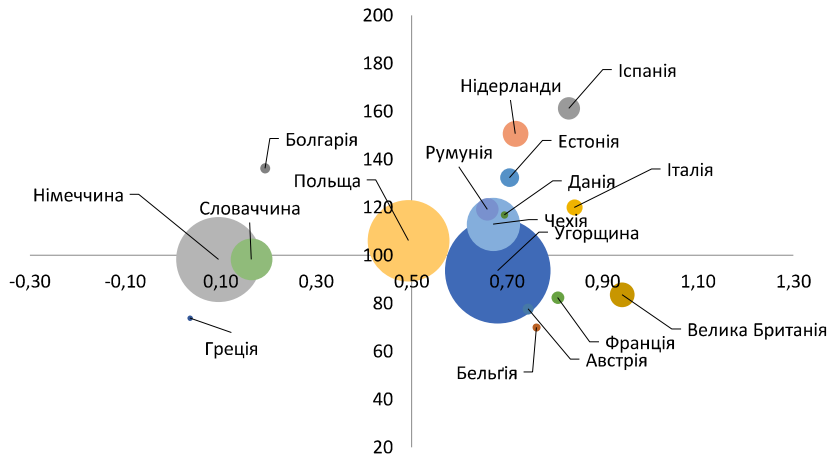

Рис. 4.12. Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «електричні машини» в 2011-2015 рр.

На рис. 4.13. представлена матриця для групи товарів «руди шлаки і зола». Торгово-економічні зв'язки за цією групою товарів характеризуються наявністю найбільшої кількості проблем практично у всіх країнах збуту. Тому, потрібно особливу увагу приділити подальшому розвитку міжрегіонального співробітництва за даною групою товарів.

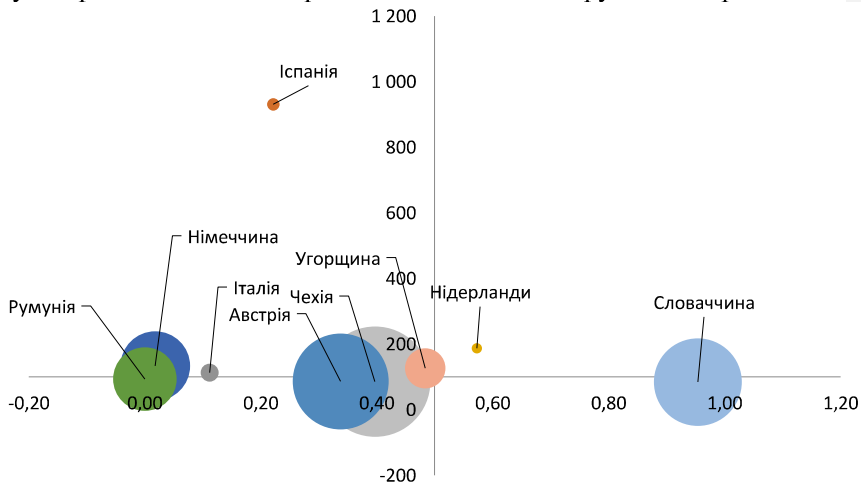

Рис. 4.13. Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «руди шлаки і зола» в 2011-2015 рр. [2]

Представлені моделі дозволяють визначити напрямки подальшого розвитку та поглиблення міжрегіонального співробітництва України з країнами Європейського Союзу. Основними з яких повинні бути: підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, приведення продукції у відповідність до існуючих європейських стандартів, переорієнтація експорту з сировинного на високотехнологічний, проведення реконструкції та модернізації виробництва, створення інформаційно-організаційної системи міжрегіональних зв'язків, диверсифікація ринків збуту серед країн ЄС, поглиблення двосторонніх відносин торгово-економічного співробітництва України з країнами ЄС.

4.4. Механізм розвитку транскордонного співробітництва на східних кордонах України

Інтеграція, розуміється як процес наростання тісноти зв'язків між об'єктами, в даному випадку регіонами, часто супроводжується їх зближенням, появою нових загальних ознак. Вихідний латинський термін «*integratio*», згідно з Великою радянською енциклопедією, означає відновлення, єдність. Інтеграційні процеси ведуть до становлення якоїсь нової цілісності, на основі зміни існуючих комбінацій наявних елементів. У сучасній економічній літературі в останні роки відбулася помітна зміна поняття міжрегіональної інтеграції. Згідно з ринковим підходом, яка панувала ще 10-15 років тому, процес інтеграції складається, головним чином, з усунення перешкод, які заважають інтеграції національних ринків товарів, послуг, капіталу і робочої сили.

Слід зазначити, що країни Європейського континенту, з об'єктивних історичних причин, найбільшим чином досягли успіху в практиці здійснення регіональної інтеграції. В даний час розрізняють наступні основні теоретичні підходи до процесу інтеграції.

Згідно інституційному підходу, процес міжрегіональної інтеграції, зокрема, європейської, розуміється як поступова передача законодавчих і адміністративних повноважень від національних властей наднаціональним (в конкретному випадку - європейським інститутам). Ця модель, яка часто характеризує стратегію інтеграції, запропоновану Європейською Комісією, має на увазі технократичний ("єврократичний") і централізований процес перерозподілу фінансових ресурсів як основний інструмент зниження регіональних відмінностей.

Третій, так званий "мережевий" підхід розглядає соціально-економічний простір як систему пересічних транснаціональних "макрорегіонів", що характеризуються співпрацею між різними адміністративними областями, що включені в цей макрорегіон, і